

Джерела та література

1. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. / М.Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. – 488 с.
2. Ткачук П.П. Сухопутні війська України доби революції 1917-1921рр. / П.П.Ткачук. – Львів: ЛІСВ. – 2009. – 311 с.
3. Футулійчук В.М. Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / В.М.Футулійчук: ДУ «Львівська політехніка». – Львів, 1999. – 199 с.
4. Футулійчук В. Українська Галицька армія: Військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918-1920 рр.). / Василь Футулійчук // Донецьк: Східний видавничий дім, УКЦентр, 2000. – 152 с.
5. Шанковський Л. Українська Галицька армія: Воєнно-історична студія / Л.Шанковський. – Львів: НТШ, 2010. – 396 с.
6. Сегеда С.П. Окремі питання управління пресою українських збройних формувань 1919 року. / С.П.Сегеда // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць / Національний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 30. – С. 106-113.
7. Сегеда С.П. Порівняльний аналіз тематичних напрямів військової преси Армії УНР та УГА (1919 р.) / С.П.Сегеда // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць Національний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова. – К., 2010. Випуск 34. – С. 72-79.
8. Република. – 1919., 22 трав.
9. Український прапор. – 1919, 8 серп.
10. Стрілець. – Кам'янець-Подільський, 1919.
11. Покутський вісник. – 1918-1919., 12 січ.
12. Покутський вісник. – 1918-1919., 13 січ.
13. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. Ч. 1,2. – Тернопіль, 1918.
14. ЦДАВОВ. – Ф.4069. – Оп.1. – Спр.2.
15. Левицький К. Великий зрив / К.Левицький. – Відень, 1931. – с.145
16. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України / І.В.Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 184с.
17. Стеблій Ф. Іван Кривецький – вчений і бібліотекар / Ф.Стеблій // Миколаївщина. –Львів: Інститут українознавства НАН України, 1998., с. 226
18. Наша правда. – 1929.
19. Боротьба за воз'єднання Західної України з Українською РСР 1917-1929. – С. 251
20. Календар Червоної Калини. – Львів, 1920-1939.
21. Ленберг Л. Українська Галицька Армія: Матеріали до історії / Л.Ленберг. – Вінніпег – Канада. 1958, – С.249-256.

Вовк Н. С. Інформаційно-комунікаційна система Української Галицької Армії

Автор статті розглядає основні шляхи та методи інформаційного забезпечення Української Галицької Армії. Проаналізовані основні накази та розпорядження вишестоящих органів Західної Української Народної Республіки, представлено коротке описання основних пресових видань: «Республіка», «Український прапор», «Стрілець», «Покутський вестник», «Вестник ДСВС». В статті представлені основні напрями розвитку телефонної, телеграфної та радіосвязи як компонентів комунікаційно-інформаційної системи війська.

Ключеві слова: інформаційно-комунікаційна система, ЗУНР, УГА, інформаційне забезпечення війська.

Vovk N. S. Information and communication system of the Ukrainian Galician Army

The author considers the main ways and methods of information providing of the Ukrainian Galician Army. The article analyzes the main orders and instructions of higher bodies of Western Ukrainian People's Republic, the article also provides a brief description of the main publications of press: "Republica", "Ukrainskyj prapor" "Strilets" "Pokutskyj visnyk", "Vistnyk DSVS." The article presents the main directions of development of telephone, telegraph and radio as one of the components of the communication and information system forces.

Keywords: information and communication system, WUPR, UGA, information support armies.

УДК 94(477.82)"1919/1921":321.1

С. О. Гладішук

СПРОБА НОРМАЛІЗАЦІЇ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН В ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТИМЧАСОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1919–1921 РОКИ)

Стаття присвячена проблемі нормалізації польсько-українських відносин на теренах Західній Волині у 1919–1921 роках в контексті становлення тимчасової адміністрації. На тлі утвердження польського управлінського апарату в регіоні розпочали свою діяльність суспільно-політичні організації Другої Речі Посполитої. Частина новостворених товариств намагалася співпрацювати із представниками усіх національних меншин, в першу чергу з українцями, на традиційних засадах «рівні з рівними, вільні з вільними». Практичну реалізацію поставленої мети здійснювало товариство «Кресова сторожа». Однак недбала політика адміністрації стосовно непольського населення нівелювала першочергові успіхи означеної організації.

Ключові слова: польсько-українські відносини, Західна Волинь, адміністрація, товариство «Кресова сторожа».

По завершенні Великої війни на політичній мапі Європи постали нові державні утворення. На уламках трьох імперій з'явилася Друга Річ Посполита, котра намагалася об'єднати у своїх кордонах колись втрачені так звані «східні креси». Подібні плани нашоувхувалися на спротив українців, білорусів, та литовців котрі виношували ідеї власних державних проектів. Спирні території ставали ареною військового та дипломатичного протистояння. Не виключенням був і регіон Волині, західна частина котрого протягом 1919–1921 рр. була включена до складу Польщі. Розгляд польсько-українських відносин в означений хронологічний відтинок є своєрідним відправним пунктом дослідження політики польської адміністрації стосовно національних меншин регіону, в першу чергу українців.

Польсько-українські відносини в Західній Волині у міжвоєнний період були і залишаються предметом вивчення значного гона переважно українських і польських науковців. Однак серед наявних досліджень бракує розвідок про початковий етап входження регіону до складу Другої Речі Посполитої. Саме тоді на досліджуваних теренах відбувався процес становлення польської адміністрації та суспільно-політичних і культурно-освітніх організацій, котрі провадили активну дискусію стосовно майбутнього облаштування краю. Дотичну проблематику частково розвивають у своїх працях переважно польські науковці. А. М. Геровська-Каллаур досліджує процес функціонування тимчасової польської адміністрації на білоруських та литовських землях протягом 1919–1920 рр., частково охоплюючи терени Західної Волині [1; 2]. Н. Желінська розглядає діяльність товариства «Кресова сторожа» на східних рубежах Польщі [3].

Метою статті є спроба проаналізувати можливі варіанти польсько-української співпраці на теренах Західної Волині в 1919–1921 рр. у контексті становлення управлінського апарату Другої Речі Посполитої.

По закінченні Першої світової війни розгорнулася активна дискусія стосовно майбутньої приналежності Західної України, землі котрої в минулому столітті були складовими частинами Російської та Австро-Угорської імперій. 1 листопада 1918 р. розпочалася польсько-українська війна за територію Східної Галичини, котра на рубежі 1918–1919 рр. охопила і Західну Волинь. Від цього часу беруть початок зіткнення польських військових підрозділів із частинами Української Народної Республіки. 14 травня 1919 р., після кількох місяців конфронтації, розпочався активний наступ формувань Другої Речі Посполитої на терени регіону. 16 травня цього ж року військові частини генералів Д. Одри і О. Карніцького зайняли Луцьк [4, с. 63]. До кінця вересня 1919 р. польські формування майже повністю контролювали терени регіону. В Західній Волині розпочався процес становлення тимчасової адміністрації Другої Речі Посполитої та суспільно-політичних і культурно-освітніх організацій.

7 червня 1919 р., згідно із розпорядженням генерального комісара східних земель, було утворене Управління повітів Волині котре підпорядковувалося Цивільному управлінню східних земель – тимчасовій адміністрації Другої Речі Посполитої на східних теренах [5]. Першочергово до Управління повітів Волині увійшов Ковельський, Володимирський та Луцький повіти колишньої Волинської губернії. 9 вересня 1919 р. на місці Управління повітів Волині було утворено Волинський адміністративний округ, що охопив території наступних повітів: Володимирського, Ковельського, Луцького, Дубнівського, Рівненського, Кременецького, Острозького та Заславського [6, с. 161]. На чолі означеної територіальної одиниці перебував начальник округу.

17 січня 1920 р. Волинський адміністративний округ був виключений із компетенції Цивільного управління східних земель і став частиною Комісаріату земель Волині і Подільського фронту [7, с. 51–52]. Головним комісаром земель Волині і Подільського фронту обрали А. Мінкевіча, а начальником Волинського адміністративного округу – С. Равіча-Смольського [8, с. 4]. Подібна адміністративна структура існувала до літа 1920 р. В липні і серпні того ж року більшовицькі підрозділи зайняли терени Західної Волині, тим самим ліквідувавши польський адміністративний апарат. Однак у вересні 1920 р. військові підрозділи Другої Речі Посполитої знову зайняли терени регіону утворивши Управління прифронтових і етапових теренів [9, с. 1]. Подана вище адміністративна ротація була вимушеним і тимчасовим явищем. Вже у наступному місяці Комісаріат земель Волині та Подільського фронту відновив свою діяльність й був ліквідований тільки у лютому 1921 р. у переддень утворення нового і на тривалий час сталого адміністративного організму під назвою Волинське воєводство.

Варто зазначити, що адміністративний апарат на теренах регіону формувалася із представників місцевих польських землевласницьких еліт, котрі юридично підпорядковувалися генеральному комісару Цивільного управління східних земель і Начальнику Держави – Ю. Пілсудському. На практиці ситуація була іншою. Патріархальна місцева еліта намагалася зберегти за собою керівництво як політичним так і господарським життям, всіяко нівелюючи спроби порозуміння між представниками національних меншин регіону. Нехтуючи наказами вищого керівництва місцева адміністрація фактично стояла на позиціях польської правниці із її проектом національної асиміляції непольського населення.

Подібні тенденції зустріли рішучий опір серед представників польської лівиці, котра намагалася налагодити контакти з українцями. Означений політичний вектор групувався навколо федералістських ідей Ю. Пілсудського котрий тісно пов'язував вирішення національного питання повоєнної Польщі з міжнародним становищем і розташуванням сил в Центральній і Східній Європі, яке склалося по закінченні Першої світової війни [10, с. 64]. Головною метою політичної програми федералістів мала стати незалежна Україна, тому вони були схильні підтримувати сепаратистські тенденції України від Росії та мирне вирішення взаємних протиріч між обома державами. Однак Ю. Пілсудський, як і більшість поляків, не уявляв об'єднаної Польщі без так званих «східних кресів» і планував приєднати їх за допомогою силових методів.

В Західній Волині у досліджуваний хронологічний відтинок прихильники федералістського курсу групувалися навколо товариства «Кресова сторожа». Ця суспільно-політична організація була заснована ще у 1918 р. Її волинську філію очолив Г. Орловський. Стосовно Західної Волині товариство «Кресова сторожа» відстоювала наступні цілі: «Варто уникати на теренах Волині широкої підтримки проблеми утворення

незалежної Української держави, однак у розмовах із місцевою українською інтелігенцією варто демонструвати підтримку українській справі. Стосовно незалежної України необхідно підкреслювати розмежування Волинської і Галицької Русі від Русі Київської. Столицю майбутньої української держави повинен стати Київ» [11]. Варто відзначити, що товариство «Кресова сторожа» частково підтримувало ідею незалежної України однак територіальна приналежність Західної Волині і Східної Галичини до Польщі не підлягала дискусії.

Наприкінці 1919 р. товариство «Кресова сторожа» розпочало організовувати місцевий соціум. В окремих повітах Західної Волині були утворені Народні Ради, завданням котрих було групування представників усіх національностей регіону навколо вирішення проблеми подальшого майбутнього краю. До кінця 1919 р. Народні Ради були утворені в Ковельському, Рівненському, Луцькому повітах а також у Сарнах. 8 грудня 1919 р. була утворена Народна Рада Західної Волині [12, s. 2]. Своє завдання означена організація вбачала у «репрезентації інтересів українців, поляків, чехів, німців та євреїв перед адміністрацією» [12, s. 3]. Варто відзначити, що частина місцевого українського соціуму брала участь в організації Народних Рад, намагаючись відстоювати інтереси чисельної української національної меншини котра на теренах Західної Волині перебувала в абсолютній більшості. Підтвердженням цьому були з'їзди Луцької і Сарненської Народних Рад наприкінці вересня – початку жовтня 1919 р.: «в обох з'їздах активну участь взяли українські представники, котрі в такий спосіб намагалися нав'язати контакт із поляками та діяльністю товариства. В Сарненському з'їзді взяло участь 60 українців, 6 стали членами Народної Ради. Луцький з'їзд відвідало 75 українців, 9 із них увійшли до керівного складу організації» [13, s. 33].

Впродовж 1920 р. частина української спільноти продовжувала співпрацювати із товариством «Кресова сторожа» та Народними Радами, покладаючи на означені організації певні повноваження.

Варто відзначити, що із середини 1919 р. тривали таємні переговори Ю. Пілсудського та С. Петлюри стосовно спільної боротьби з більшовиками та визначення територіального розмежування між Польщею та Україною. Начальник держави побоювався реакції ендеків котрі головували у сеймі та сенаті, Отаман Армії УНР – реакції західних українців на можливі наслідки договору. Все ж 22 квітня 1920 р. було підписано Договір між Польщею та Україною. У ньому Друга Річ Посполита визнавала Україну незалежною державою і зобов'язувалася надати уряду УНР матеріальну та військову допомогу. За Польщею залишалася Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя та Полісся [14, с. 453]. У зв'язку з цим, за наказом Ю. Пілсудського, від 29 травня 1920 р. із Комісаріату земель Волині та Подільського фронту вилучалися, починаючи від 10 червня цього ж року наступні повіти: Володимирський, Ковельський, Луцький, Дубнівський, Рівненський. Їх управління передавалося безпосередньо уряду Другої Речі Посполитої [15, s. 94].

Договір С. Петлюри і Ю. Пілсудського розставив акценти у проблемі територіальної приналежності Західної Волині, тим самим поклавши край польсько-українським дискусіям стосовно державної приналежності означеного регіону. Після означених домовленостей Друга Річ Посполита отримала ще один позитивний фактор у проблемі легітимізування свого перебування на теренах Західної Волині. Згодом розпочалася польсько-більшовицька війна, що частково внесла корективи в організацію та функціонування польських управлінських структур на землях регіону.

Зайняття більшовиками Західної Волині впродовж липня-серпня 1920 р. призвело до тимчасової ліквідації польської адміністрації на теренах регіону. У липні 1920 р. після відходу польських військ на захід розпочалося просування більшовицьких військ на землі Західної Волині. 10 липня цього ж року кінна армія С. Будьоного захопила Рівне, 12 липня – Остріг, 19 липня – Дубно. Влада Другої Речі Посполитої на короткий термін була ліквідована на теренах регіону. Однак, після Варшавської битви, що відбулася 12–15 серпня 1920 р. розпочався контрнаступ поляків. У вересні вони відновили свою присутність та адміністрацію у Західній Волині: 11 вересня зайняли Ковель, 13 вересня – Володимир-Волинський, 17 вересня – Луцьк, 18 вересня – Рівне [16, с. 10].

Друга половина 1920 р. характеризувалася поступовим відновленням управлінського апарату Другої Речі Посполитої в регіоні та спробою польсько-українського порозуміння між представниками польських суспільно-політичних організацій та українською інтелігенцією Західної Волині. Найактивнішою у цьому плані була Ковельська група до котрої умовно входили: М. Луцкевич, С. Підгірський, М. Косач. Інформацію про настрої означених осіб подає один із рапортів товариства «Кресова сторожа» за листопад 1920 р.: «Це щирі українці-незалежники, котрі однак розуміють реальний стан справ і діють відповідно до ситуації. Надії на утворення незалежної України не залишилося, а питання про приєднання Західної Волині до Польщі є практично dokonаним фактом. Добре орієнтуючись в ситуації вони шукають порозуміння з поляками, прагнуть створити для себе умови спокійної праці в освіті, господарському житті і адміністрації» [17, s. 29].

За підтримки вище названих осіб 12–13 грудня 1920 р. у Луцьку був організований з'їзд громадських активістів Волині усіх національностей. Метою зібрання було налагодження співпраці між соціумом і польським управлінським апаратом: «Польські громадські діячі підтвердили слушність прав українців щодо вільного національного і культурного розвитку в Другій Речі Посполитій. Українці, натомість, підтвердили своє лояльне ставлення до Польської держави, визнаючи себе за її громадян та зобов'язалися співпрацювати із польським суспільством» [18, s. 3]. Варто підкреслити, що Луцький з'їзд міг стати плацдармом для можливої польсько-української співпраці в регіоні. Однак ситуація кардинально не змінилася, хоча момент для цього був доволі вдалим. Із цього приводу представники товариства «Кресова сторожа» відзначали: «Коли б подібна політика, що ґрунтувалася на програмі Луцького з'їзду була підтримана урядовими колами, польсько-українські стосунки в Західній Волині виглядали би інакше. На жаль, невдала політика адміністрації, недбалі дії в організації освітнього життя, шовінізм місцевих польських землевласників призвели до напруженості польсько-українських стосунків» [18, s. 4].

18 березня 1921 р., в Ризі було підписано мирний договір між Польщею і трьома радянськими республіками – Росією, Україною та Білоруссю. За умовами договору територія Західної Волині входила до складу Другої Речі Посполитої. Ризький договір став підставою для клопотання Польщі перед міжнародними організаціями щодо визнання прав Другої Речі Посполитої на Західну Волинь. Не чекаючи офіційного рішення країн Заходу, на початку березня 1921 р. на теренах регіону було утворене Волинське воєводство – стале польське адміністративне управління на території краю, що проіснувало до 1939 р. Розпочалося пристосування місцевого населення до нових адміністративних умов.

Протягом 1919–1921 рр. Друга Річ Посполита провела низку військових і політично-правових заходів із метою приєднання Західної Волині до складу своєї новопосталої держави. Регіон став одним із компонентів східної політики Польщі, що ґрунтувалася на включенні колишніх «східних кресів» до своїх кордонів. Впродовж досліджуваного періоду в краї функціонувала тимчасова польська адміністрація, котра в своїй основі складалася переважно із представників місцевого землевласницького елементу. Означені управлінські кадри гальмували процес співпраці із українцями, намагаючись закріпити за собою привілеї як у господарському, так і в політичному житті. Поряд із адміністрацією в регіоні розпочали свою діяльність товариство «Кресова сторожа» та Народні Ради, що намагалися реалізувати на практиці ідею польсько-українського порозуміння розроблену прихильниками польської лівіци. Попри спільну працю в означених організаціях спроба нормалізації польсько-українських відносин в Західній Волині завершилася поразкою. На рубежі лютого–березня 1921 р. було утворено Волинське воєводство, адміністративний апарат котрого складався переважно із поляків. Українці були виключені із можливого управління територією де вони складали відчутну більшість.

Джерела та література

1. Gierowska-Kallaur J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920) / Joanna Gierowska-Kallaur. – Warszawa, 2003. – 447 s.
2. Gierowska-Kallaur J. Straz kresowa a Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich Wspoldzialanie czy rywilizacja? / Joanna Gierowska-Kallaur. – Warszawa, 1999. – 131 s.
3. Zielińska N. Towarzystwo Straży Kresowej / Nina Zielińska. – Lublin : «Verba», 2006. – 243 s.
4. Wyszczelski Lech. Wojna o polskie Kresy 1918–1921. Bellona Spółka Akcyjna. Warszawa 2013. – 490 s.
5. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich (dalej – DzU ZCZW ND WP), nr.5 z 28 czerwca 1919 r., Dz. III 41, Zarządzanie Komisarza Generalnego ZW z dnia 7 czerwca 1919 r., dotyczące Utworzenia okręgów wileńskiego, brzeskiego i Zarządu powiatów wołyńskich.
6. DzU ZCZW. – 1919. – № 17. – Poz. 153. – s. 161.
7. Śleszyński Wojciech. Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Wydawnictwo RYTM. Warszawa 2007. – 402 s.
8. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego. – 1920. – №1. – Poz.1–2. – s. 1–6.
9. Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych. – 1920. – № 1. – Poz. 1. – s. 1.
10. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
11. Archiwum Główny Akt Nowych w Warszawie (dalej – AGAN), Towarzystwo Straży Kresowej (dalej TSK), sygn. 182. Instrukcja dla p. Henryka Orłowskiego kierownika Okręgu Wołyńskiego od 5 września 1919 r.
12. Ziemia Wołyńska, 25 grudnia 1919 r. № 12.
13. AGAN, TSK, sygn. 330. Raport Instruktora Straży Kresowej na powiat Kowelski za czas 5 grudnia 1919 r. – 15 stycznia 1920 r.
14. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
15. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego. – 1920. – № 13. – Poz. 168. – S. 94.
16. Гуцалюк І. О. Військово-політичне становище Західної Волині за Директорії УНР / Інна Олександрівна Гуцалюк // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012, Вип. 63 (№8). – С. 5–13.
17. AGAN, TSK, sygn. 324. Raport kierownika Okregu Wołyńskiego TSK za listopad 1920 r.
18. AGAN, TSK, sygn. 325. Raport kierownika Okregu Wołyńskiego TSK za czas 1 marca – 1 czerwca 1921 r.

Гладышук С. А. Попытка нормализации польско-украинских отношений в Западной Волини в контексте становления временной администрации Второй Речи Посполитой (1919–1921)

Статья посвящена проблеме нормализации польско-украинских отношений на территории Западной Волини в 1919–1921 годах в контексте становления временной администрации. На фоне утверждения польского управленческого аппарата в регионе начали свою деятельность общественно-политические организации Второй Речи Посполитой. Часть новых обществ пыталась сотрудничать с представителями всех национальных меньшинств, в первую очередь с украинской, на традиционных принципах «равные с равными, свободные со свободными». Практическую реализацию поставленной цели осуществляло общество «Кресовая сторожа». Однако небрежная политика администрации к непольскому населению нивелировала первоочередные успехи указанной организации.

Ключевые слова: польско-украинские отношения, Западная Волинь, администрация, общество «Кресовая сторожа».

Gladishuk S. O. Normalization of polish-ukrainian relations in western Volhynia in the context of forming a temporary administration the Second Polish Republic (1919–1921)

The article dedicated the problem of polish-ukrainian relations in the Western Volhyn in 1919–1921 in the context of the establishment of interim administration. Against the background of strengthening polish managerial state apparatus in the region started activities social and political organization of the Second Polish Republic. Part of the new established companies trying to cooperate with representatives of all national minorities, especially of Ukrainians, on the traditional principles of «equal peoples with equal peoples, free peoples with free peoples». The practical realization of this goal exercised the society of the name «Kresowa storozha». However the negligent administration policy concerning not polish population leveled success of this organization.

Keywords: polish-ukrainian relations, Western Volhynia, administration, society «Kresowa storozha».